

Millennium

Nye retninger i nordisk litteratur

Bunch, Mads

Published in:
Dansk Noter

Publication date:
2013

Document version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Bunch, M. (2013). Millennium: Nye retninger i nordisk litteratur. *Dansk Noter*, 2013/4, 38-45.

Millennium. Nye retninger i nordisk litteratur

Hvad rører sig i den nyeste nordiske litteratur lige nu? De vigtigste ligheder og forskelle i disse år bliver i denne artikel præsenteret af Mads Bunch og tager sit afsæt i bogen *Millennium*

Under en seminarække om skandinavisk litteratur i foråret 2010 i Beograd, Wien og Frankfurt gik det op for mig, hvor mange parallelle udviklinger, der egentlig havde været i de skandinaviske landes litteraturer de sidste ti-femten år. Hvad der også gik op for mig var, hvor lidt jeg egentlig vidste om litteraturen i vores nabolande. Samtidig kunne jeg også se, at mange af de tendenser, jeg havde udpeget i dansk litteratur 1994-2008 i bogen *Samtidsbilleder*, der udkom på Dansk lærerforeningens Forlag i 2009, også havde gjort sig gældende i de andre nordiske lande, men at der samtidig også var nogle markante forskelle. Det blev til bogen *Millennium. Nye retninger i nordisk litteratur*, der udkom på Forlaget Spring i april 2013.¹ Bogen er skrevet af femten forskellige forskere fra ni universiteter

”Et helt afgørende træk i perioden, som flere af artiklerne udpeger, er en stærk realismestrømning i 2000’erne, der gør op med 1990’ernes postmodernisme, ironi og formfokusering til fordel for en mere omverdensvendt realisme ...”

i syv lande, der tilsammen har bidraget med tretten artikler om nordisk samtidslitteratur – enten i form af litteraturhistoriske oversigtsartikler, der udpeger nye og væsentlige retninger i de forskellige lande og områders litteraturer omkring årtusindeskiftet (2000-2012) – eller i form af lidt smallere gennemgange, der stiller skarpt på enkelte, fremtrædende og nyskabende, nordiske forfatterskaber såsom fx Helle Helle og Kirsten Hammann (Danmark), Jonas Hassen Khemiri og Stieg Larsson (Sverige), Kari Hotakainen og Monika Fagerholm (Finland), Karl Ove Knausgård og Øyvind Rimbereid (Norge), Sján og Gyrðir Elíasson (Island), Jóanes Nielsen og Tóroddur Poulsen (Færøerne) og Hans Jakob Helms (som er dansker, men har skrevet en roman om Grønland). I denne artikel vil jeg kort uddrage essensen af de indsigter, artiklerne har givet mig angående væsentlige ligheder og forskelle inden for nordisk litteratur i perioden 2000-2012.

Fællestendenser i nordisk litteratur 2000-2012

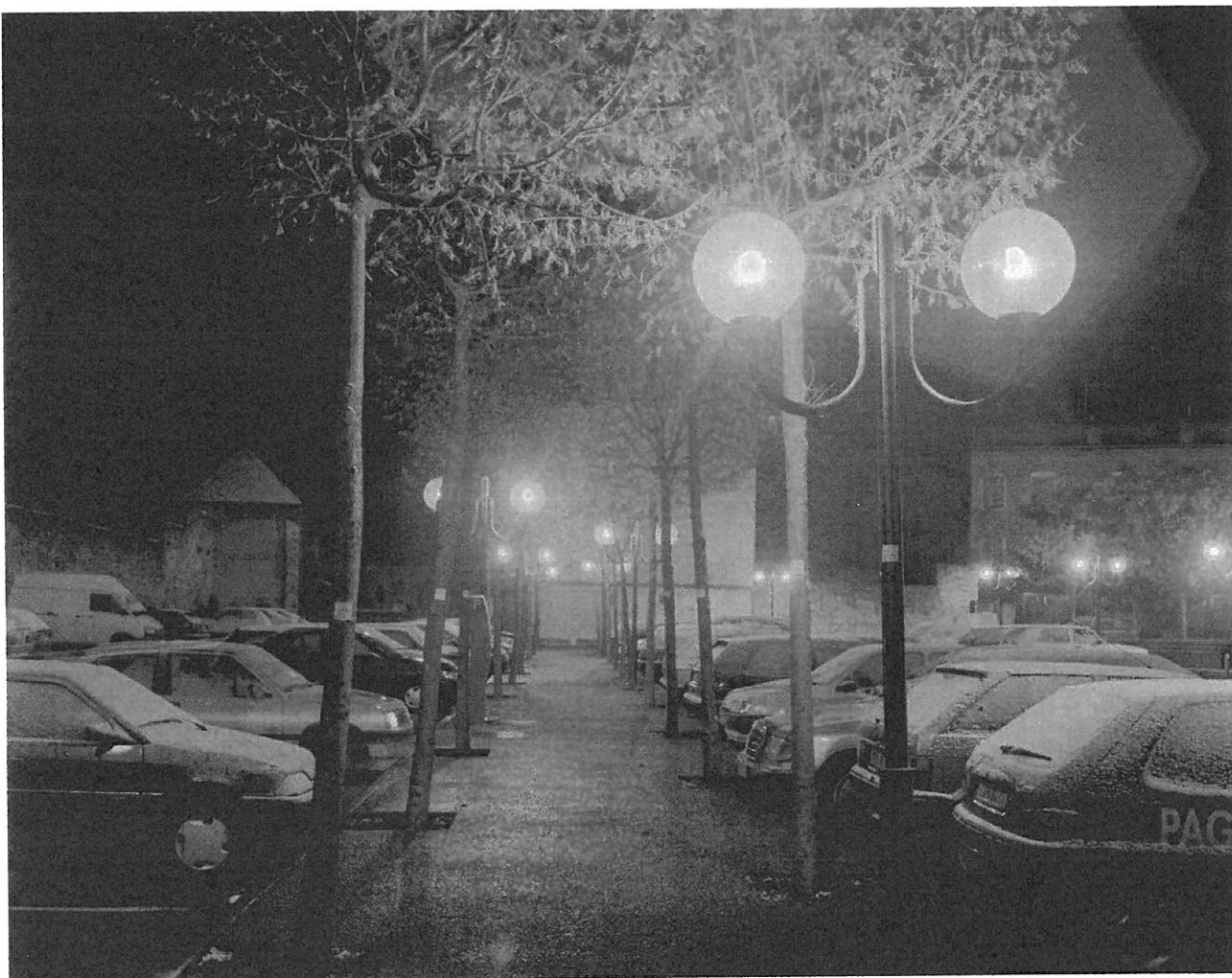
Et helt afgørende træk i perioden, som flere af artiklerne udpeger, er en stærk realismestrømning i 2000erne, der gør op med 1990’ernes postmodernisme, ironi og formfokusering til fordel for en mere omverdensvendt realisme, der har som mål at beskrive individet og dets interaktion med omverdenen i en bestemt historisk kontekst og socialt miljø – altså en mimesisorienteret litteratur med den stigende individualisering som hovedtema. I Danmark kan nævnes Jan Sonnergaard, Jakob Ejersbo og Katrine Marie Guldager, i Norge Johan Harstad, Trude Marstein og Carl Frode Tiller, i Sverige Susanna Alakoski, Jonas Hassen Khemiri og Henning

Mads Bunch. Mag. art. i nordisk litteratur.
Ekstern lektor ved Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab (INSS), Københavns Universitet

Mankell, i Finland Sofi Oksanen, Kari Hotakainen og Anja Snellman, på Færøerne Kim Simonsen, Sissal Kampmann og Vónbjørt Vang, i Island Andri Snær Magnason og Hallgrímur Helgason, og i Grønland Hans Jakob Helms. Denne drejning hen imod en historisk funderet og socialt orienteret realisme kan på et helt overordnet plan ses som en konsekvens af, at vi i 2000'erne kom til at leve i en globaliseret verden i rivende forandring, hvor globale problemer også for al-

vor gik hen og blev lokale problemer (økonomi, klima, terror), som specielt Kim Simonsen påpeger i sin artikel om færøsk litteratur. 2000erne må netop betegnes som et specielt turbulent årti. Velfærdssamfundets gamle og solide fællesskaber (fagforening, partitilhørsforhold, kernefamilie) forduftede i løbet af mindre end et årti og blev afløst af et nyt samfund baseret på individualisme i stedet for kollektivism og en familiestruktur baseret på enlige forsørgere og delte familier på bekostning af

Chalon-sur-Saône 7, 1999, 70x90 cm. From the series *Suites françaises 2*.

” En anden væsentlig tendens inden for den nordiske samtidslitteratur blev den fornyede interesse for historien, slægten og fortiden. ”

den traditionelle kernefamilie. Når verden forandrer sig hurtigt, bliver den også automatisk interessant kunstnerisk materiale og dermed attraktiv for forfatterne at skrive om og – ej at forglemme – spændende og givende for læserne at læse om, og det er bl.a. én af grundene til, at den første bølge af litteratur inden for realismestrømningen i starten af 2000'erne blev den stærkeste, vi har set i Norden (og resten af den vestlige verden) siden det moderne gennembrud i slutningen af 1800-tallet, og klart stærkere end 1960'ernes (danske) ny-realisme.

En anden væsentlig tendens inden for den nordiske samtidslitteratur blev den fornyede interesse for historien, slægten og fortiden. I Norden så vi i 2000'erne en stor gruppe af yngre forfattere, der skrev slægtsromaner, hvoraf påfaldende mange havde anden verdenskrig som omdrejningspunkt, i Danmark bl.a. Henriette E. Møller (f. 1976), Julia Butschkow (f. 1978) og Kim Blæsbjerg (f. 1974) og i Finland bl.a. Sofi Oksanen (f. 1974), Jenni Linturi (f. 1979) og Essi Tammimaa (f. 1981) (bølgen virker mindre stærk i Norge og Sverige, det vender jeg tilbage til). Denne fornyede interesse for slægten og fortiden blandt den yngre generation kan ses som en konsekvens af opløsningen af de traditionelle fællesskaber, dvs. som en reaktion på en horisontal forvirring og følelsen af identitetstab, hvorfor man forsøger at række vertikalt bagud i tiden i søgen efter forankring, forklaring og identitet (jf. for eksempel tv-programmet ”Ved du hvem du er?” der har kørt på DR i efteråret 2013, og som er en del af samme trend). Samtidig insisterer slægtsromanerne på, at den sociale arv – forstået som vores fortid og familiehistorie – spiller en stærk rolle i dannelsen af vores identitet og har stor indflydelse på vores fremtidsmuligheder i livet.

Den tredje og sidste overordnede samlende tendens i nordisk litteratur i perioden er det, som med en bred betegnelse kaldes ”Litterær selvfremstilling”. Dette overbegreb dækker over betegnelserne: autofiktion, autonarration og performativ biografisme, som har én afgørende ting til fælles: Der er navnesammenfald mellem den empiriske forfatter, fortælleren og hovedpersonen, *samtidig med* at der står ”roman” på titelbladet (eller andre former for klare fiktionsmarkører, fx ”digte”). Autofiktionen (fx danske Peter Høeg og Knud Romer og svenske Maja Lundgren og Sara Stridsberg) leder bevidst med læserens forventninger, ift. hvad der er

fakta og fiktion i narrativet, hvilket kan forstås som en måde at opføre og iscenesætte den stærkt medialiserede virkelighed, vi lever i, med nye medier som internet, Facebook, YouTube og digitalt tv med ubegrænset adgang til programmer inden for genrene docusoap og

reality-tv, der på overfladen postulerer virkelighed, men som er fikcionaliserede i en sådan grad, at det ikke er muligt for tilskueren at afgøre, hvad der er virkelighed, og hvad der er planlagt, opstillet og manipuleret. Anno 2013 er det meget svært for det enkelte menneske at finde ud af, hvad der egentlig er virkelighed i den uendelige strøm af fikcionaliseret² kommunikation (og om der i virkeligheden er nogen), vi bombarderes med og selv er en del af, hvorfor der *netop* opstår en stærk virkeligheds- og autenticitetshunger.

Og det er her, autonarrationen kommer ind. Den forsøger – modsat autofiktionen – at insistere på virkeligheden, det partikulære og referentielle *for at skrive sig gennem fiktionerne* (fx norske Karl Ove Knausgård og Thomas Espedal, svenske Stig Larsson og Lars Norén og senest danske Pablo Llambias med *Hundstein*). Teksterne er kun fikcionaliserede i det omfang, at det er romanens (eller digtets) æstetiske form og greb, der bruges (og der er kun en synsvinkel, dvs. fortælleren giver ikke sig selv lov til at udtale sig med autoritet om, hvordan de andre karakterer tænker og føler), men alt, hvad der skrives om, *er foregået i virkeligheden*. Det er virkeligheden, der hives ind i et romanlandskab, og det er at vende det aristotelistiske paradigme direkte på hovedet, ift. hvad Aristoteles betegner som historieskrivning, og hvad han betegner som fiktion. Autonarrationen³ insisterer altså på, at alt, der skrives om, faktisk set er sket og kan fact-tjekkes, hvilket på en gang giver en fascinerende nærværseffekt og hudløs ærlighed, som vi sjældent som mennesker er i stand til at leve op til i vores omgang med os selv og andre mennesker – endda vores allernærmeste – hvorfor denne afart af litterær selvfremstilling har fået speciel tiltrækning og opmærksomhed og ofte giver læsere i alle aldre og af begge køn en stor læseoplevelse. Undergenren kan simpelthen noget helt specielt i, fordi den ved sin formmæssige måde at behandle individ, historie og autenticitet på kan skabe en intimitet, som autofiktionen ikke kan (og dybest set ikke vil – eller er interesseret i).

Den performative biografisme er derimod meget

Model Study 10, 2004, 70x83 cm. From the series Model Studies.

mere medieorienteret og performativ i den forstand, at den empiriske forfatter selv bliver fiktion (fx danske Claus Beck-Nielsen), hvilket vi jo i højere og højere grad også selv bliver som individer, fordi vi er nødt til at "skabe" (eller fiktionalisere) os selv gennem fx Facebook og andre digitale medier. Det er den nye individualiserede og digitaliserede verdenstilstand, som er

blevet det nye eksistentielle grundvilkår for mennesket fra tiden omkring det nye millennium og frem, og som de nordiske (og andre vestlige) forfatterne efterligner, leger med, stiller spørgsmålstejn ved og forsøger at gennembryde ved at benytte disse forskellige former for litterær selvfremstilling op gennem 2000'erne. Narrativer, der – ej at forglemme – har haft stor succes – *fordi*

de netop spejler læsernes egne vilkår, forvirring og fascination af denne opløsning af skellene mellem virkelighed og fiktion anno 2013. Tendensen er endvidere uden tvivl også en konsekvens af individualiseringen, hvor også forfatterne må træde ind på virkelighedens scene i forhold til deres egne bøger og gøre opmærksom på, at jeg er også et individ og ikke bare skrift i en bog. Og oftere og oftere faktisk bliver nødt til at gøre det for at promovere deres værker og skabe opmærksomhed i det turbulente og omskiftelige mangesidige medielandskab. Dette har bl.a. været med til at skabe en ny "dobbeltkontrakt" mellem forfatter og læser, for at bruge den danske litterat Poul Behrendts begreb, hvor forfatterne bevidst skaber usikkerhed om, hvad der er virkelighed, og hvad der er fiktion i deres egne værker:

"Dobbeltkontrakten er forfatterens reaktion på, at forfatteren i den moderne medievirkelighed er en uundgåelig del af en bogs tilblivelse. Så snart en bog udkommer, skal forfatteren være der, og hvis han ikke er der, bliver det til begivenheden. Uanset om forfatterne vil eller ej, bliver de inddraget. Det spiller de også med på, men de sørger samtidig for, at man ikke kan fange dem på de præmisser."⁴

På baggrund af de mange artikler i antologien, der på forskellig vis forholder sig til autofiktion, autonarration og andre former for litterær selvfremstilling, må det konkluderes, at den samlede tendens i litteraturen, vi med overbegrebet kalder "litterær selvfremstilling," har været det måske vigtigste nye paradigme inden for

"... må det konkluderes, at den samlede tendens i litteraturen, vi med overbegrebet kalder "Litterær selvfremstilling," har været det måske vigtigste nye paradigme inden for både prosa og lyrik i hele Norden op gennem 2000'erne"

"Sverige placerer sig anderledes end Danmark og Norge, selvom visse af de overordnede tendenser er de samme."

både prosa og lyrik i hele Norden op gennem 2000'erne.⁵ Det er samtidig her, forfatterne på det formmæssige plan har formået at udvikle nye sofistikerede fortælleformer i forhold til individet og størrelserne upålidelighed/pålidelighed, der samtidig tematiserer grundlæggende eksistentielle vilkår, der handler om, hvordan vi som mennesker og individer forholder os til størrelser som fakta/fiktion, det partikulære/det universelle og det private/offentlige. Ligesom den magiske realisme fornyede og revitaliserede romanformen i 1970'erne og 1980'erne, således har autofiktionen i 2000'erne spillet en tilsvarende central rolle som en helt vital fornyer og videreudvikler af romanen på både det formmæssige og tematiske plan – på globalt, såvel som regionalt nordisk niveau.

Væsentlige forskelle i nordisk litteratur 2000-2012

Efter at have set på nogle af de samlende tendenser de nordiske lande imellem skal nogle afgørende forskelle også fremhæves. Det fremstår mere og mere tydeligt, at udviklingerne i Danmark og Norge, og den måde, litteraturen og den litterære offentlighed hænger sammen på, ligner hinanden ganske meget. Danmark og Norge har altid haft en stærk fælles kulturel og sproglig baggrund, og norske forfattere har orienteret sig mere mod Danmark end mod Sverige, bl.a. med forlaget Gyldendal som vigtigt bindeled (helt tilbage til Ibsen). Derfor ligner dansk og norsk litteratur faktisk hinanden temmelig meget.

Sverige placerer sig anderledes end Danmark og Norge, selvom visse af de overordnede tendenser er de samme. Sverige er først og fremmest et meget større land med flere indbyggere, hvor hovedstaden Stockholm ikke spiller den samme afgørende rolle som litterært centrum, som Oslo og København gør det i Norge henholdsvis Danmark. Det betyder, at Sverige har en mere heterogen litteratur, der ikke er så afhængig af "parnasset" i hovedstaden og dets meninger og æstetiske værdidomme. Samtidig skabte den åbne indvan-

Green lake, 2007, 80x97 cm/105x128 cm . From the series Artist and her model.

dringspolitik og den officielle indstilling, at Sverige skal være et multikulturelt samfund, allerede i 1980'erne og 1990'erne grobund for en stærk strømning af litteratur skrevet af de nye svenskere med arabisk baggrund, der specielt fra omkring år 2000 og frem har spillet en særdeles fremtrædende rolle i landet som forfattere, skuespillere og filminstruktører. En udvikling, som i Danmark, Norge og Finland først er kommet i gang langt senere. Finske Ranya ElRamlys succesdebut *Auringon asema* fra 2003 (sv. *Där solen står högst*, 2004) blev af de finske kritikere (på flere måder dog fejlagtigt) udvalgt til Finlands første "postkoloniale" roman, men i Danmark skal vi helt frem til 2009 og Lone Aburas' debut *Føtøksøen* for at finde en prosaforfatter med blandet

dansk-arabisk baggrund, som beskriver erfaringen med at vokse op mellem to forskellige kulturer i Danmark. Flere stemmer er dog nu kommet til, senest Tarek Omars novellesamling *Muhammed DANEREN* fra 2011, Hassan Preislers roman *Brun mands byrde* (2013) og den nyslåede attenårige debutant og nu (allerede efter 14 dage!) kontroversielle lyriker Yahya Hassans digtsamling "*Yahya Hassan*" (bemærk den autonarrative markør i titlen), men det er altså en udvikling, der i forhold til nabolandet Sverige er næsten ti år forsinket.

En anden vigtig tendens, der skiller Sverige ud fra resten af Norden, er den stærke tradition for kriminallitteratur, der begyndte med Maj Sjöwall og Per Wahlöö's succes i 1970'erne, og som op gennem 2000'erne blev

”Sidst men ikke mindst spiller moderne finsk litteratur stadig en særlig rolle som nationsbygger i forhold til den unge nation, hvor også den finlandssvenske litterære tradition har en unik stilling inden for det nordiske område.”

stærkere end nogensinde og medførte, at en hel række af svenske krimiforfattere fik internationale gennembrud, bl.a. Henning Mankell, Jan Guillou, Liza Marklund og Stieg Larsson. Tendensen spredte sig relativt hurtigt til resten af de nordiske lande, og bølgen fik også relativt hurtigt international opmærksomhed under samlebetegnelsen ”Scandinavian Crime Fiction”, som peger på skandinavisk krimilitteratur som en særlig samfundsbevidst afart af genren med menneskelige relationer, kønsroller og sociale forhold som de primære fokuspunkter. Bølgen blev også i udpræget grad stærk i Island, hvor en række forfattere også fik internationale gennembrud, fx Arnaldur Indriðason, Árni Þórarinnsson og Yrsa Sigurðardóttir, hvilket også var tilfældet for enkelte forfattere fra de andre nordiske lande, fx norske Jo Nesbø og danske Jussi Adler Olsen, selvom epicenteret uden tvivl lå i Sverige. I Danmark ser det ud til, at vores krimisucces i 2000’erne hovedsageligt har ligget inden for tv-serie-genren med afgørende (og Emmy-vindende) produktioner som fx *Rejseholdet*, *Ørnen*, *Forbrydelsen* og senest *Broen*.

Bølgen af magisk-realistiske slægtsromaner, der ramte Danmark meget markant i perioden 2005-2009, og som specielt tiltrak en række mandlige forfattere, såsom Morten Ramsland, Kim Blæsbjerg og Dennis Gade Kofod, ser ikke ud til at have været lige så stærk i Sverige og Norge i perioden, selvom Mikael Niemi (f. 1959) *Populärmusik från Vittula* tilbage i 2000 var et væsentligt værk i begyndelsen af perioden. Dette har formentlig at gøre med, at formen allerede blev benyttet i Sverige og Norge op gennem 1980’erne og 1990’erne af en række prominente forfattere, der fik stor succes med deres nordiske versioner af den magisk-realistiske roman, fx de svenske forfattere Göran Tunström (1937-2000), Peter Nilson (f. 1937) og Majgull Axelsson (f. 1947) og nordmændene Kjartan Fløgstad (f. 1944), Dag Solstad

(f. 1941) og Jan Kjærstad (f. 1953), hvorfor pladsen inden for dette litterære felt allerede var besat i Sverige og Norge, men stadig åbent i Danmark og derfor attraktivt at bevæge sig i for de yngre danske forfattergenerationer i 2000’erne.

Sidst men ikke mindst spiller moderne finsk litteratur stadig en særlig rolle som nationsbygger i forhold til den unge nation, hvor også den finlandssvenske litterære tradition har en unik stilling inden for det nordiske område, hvor en problematisering og forhandling af internordiske identiteter fortsat finder sted. Denne problematisering ser vi bl.a. også humoristisk skildret hos den finske forfatter Miika Nousiainen (f. 1972) i hans *Vadelmavenepakolainen* 2007 (sv. *Hallonbåtsflyktningen*, 2009), om en svensk mand fanget i en finsk mands krop. En diskussion og reformhandling af historie og national identitet spores også i færøsk og islandsk litteratur, om end knapt så fremtrædende som i Finland, medens den er stort set fraværende i dansk, svensk og (til dels) norsk litteratur.

Mange andre forskelle og ligheder kan drages mellem de nordiske landes litteraturer på kryds og tværs, men det er håbet, at denne bog kan tjene som inspiration til fremtidige udforskninger af forbindelserne mellem de nordiske landes litteraturer. Også i gymnasieskolen.

Noter

- 1 Der findes mere information om artiklerne, forfatterne samt et længere uddrag, der giver et overblik over, hvad de enkelte artikler i bogen handler om på Forlaget Springs hjemmeside: www.forlagetspring.dk/rapidcart-119/index.html
- 2 Begrebet ”fiktionalitet” er behandlet indgående af den engelske narratolog Richard Walsh og beskriver det fænomen, at alle narrativer – også fx taler, sagprosa og reportager – besidder fiktionelle kvaliteter, der på forskellig vis forsøger at interessere, engagere, forføre og overbevise modtageren. Ideen er bl.a. præsenteret i bogen *The Rhetoric of Fictionality* (2007).
- 3 Begrebet er beskrevet i dybden af Poul Behrendt i artiklen ”Autonarration som skandinavisk novum. Karl Ove Knausgård, Anti-Proust og nærværeffekten”, i tidsskriftet *Spring* 31-32 (2011).
- 4 Poul Behrendt i et interview i *Politiken* 22.3.2006.
- 5 Se specielt Stefan Kjerkegaard og Anne Myrup Munks artikel: ”Litterær selvfremstilling og autofiktion i en skandinavisk optik.”